

законним використанням бюджетних коштів, непоодинокими є факти протидії встановленню істини, в тому числі і шляхом злочинних дій, вважаємо доцільним підкреслити можливість здійснення слідчим таких профілактичних заходів, як відсторонення обвинуваченого від посади на час розслідування в порядку, передбаченому ст.147 КПК України та роз'яснення службовій особі під час допиту як підозрюваного або обвинуваченого, що вона може вчинити злочин (ст.ст. 364, 365, 386 КК України), якщо протидіятиме розслідуванню [2, с.60–64, 185–191].

Із проведеного дослідження можна зробити такі висновки: а) питання профілактичної діяльності слідчого у справах про злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, до цього часу до кінця не досліджено; б) причинами зазначених злочинів є певні негативні якості особистості винних службових осіб, а умовами – відхилення, недоліки у нормальному процесі фінансово-господарської та/або управлінської діяльності в сфері використання бюджетних коштів; в) специфіка причин та умов, що сприяли вчиненню таких злочинів, обумовлює необхідність визначення в поданні в порядку ст.23¹ КПК України певних заходів профілактичного характеру.

Подальші пошуки у даному напрямку можуть бути спрямовані на дослідження слідчо-судової практики боротьби зі злочинами в бюджетній сфері, удосконалення викладених та розробку нових наукових і практичних рекомендацій щодо профілактики зазначених деліктів.

Список літератури: 1. Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.Лі. Степанюк, І.М. Зарезька, Едвард Картер, Ричард Ворнер. Х., 2004. 2. Криміналістична профілактика економічних злочинів: науково-практичний посібник / Кол. авт.: С.В. Веліканов, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель та ін. / За ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Журавля). Х., 2006.

Надійшла до редколегії 15.06.06

І. М. Осика

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Використання підроблених документів є невід'ємним елементом злочинних технологій збагачення у сфері підприємництва. У механізмі таких злочинів, як шахрайство (ст.190 КК), привласнення, розтрата, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст.191 КК), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст.222 КК), ухилення від сплати податків (ст.212 КК) та деяких інших підроблені документи виступають єдиним або найбільш розповсюдженим засобом досягнення злочинної мети – незаконного заволодіння майном або одержання незаконного доходу іншим шляхом. Фактично, використання підроблених документів слугує

для створення умов отримання незаконного доходу, є прийомом письмового обману при безпосередньому вчиненні основного злочину і відіграє роль засобу приховування ознак основного злочину.

Поняття способу використання підробленого документа в криміналістичній літературі не розглядалося. Зазвичай, такі дії звертали на себе увагу як елемент механізму вчинення окремих злочинів [1, с.55; 2, с.104; 3, с.104; 4, с.31; 5, с.703–705; 6, с.27–28; 7, с.39, 52]. Аналіз спеціальної літератури і слідчої практики дозволяє дати наступне визначення способу використання підробленого документа під час вчинення злочинів у підприємстві: спосіб використання підробленого документа – це комплекс дій, спрямованих на передачу документа до відповідних уповноважених суб'єктів (господарування, контролюючих органів тощо) з метою переконання особи у його правдивості і спонукання її до певних дій в інтересах пред'явника документа. Переконання у правдивості документа здійснюється шляхом викликання довіри, розташування до себе уповноваженої особи (виконання зобов'язань у попередніх відносинах, часте телефонування, надсилання листів, факсів, повідомлень); надання і демонстрації інших підроблених документів; демонстрації предметів зовнішнього світу (товарів, складів тощо); підкупу; погроз; підсилення декількох співучасників, які повідомляють однакову неправдиву інформацію.

Ознаками використання підроблених документів є: сумнівний вигляд документа, що передається до уповноваженої особи (відсутність окремих або наявність зайвих реквізитів, нечіткість підписів, відбитків печаток та штампів, незрозумілість письмових резолюцій на документі, наявність ознак внесення в документ несанкціонованих змін); сумнівний характер змісту документа (невідповідність змісту інших документів, занадто вигідні пропозиції, гучні назви установ, підприємств, організацій, назви організацій, які не існують тощо); сумнівне джерело отримання документа (з порушенням встановлених вимог, за допомогою неуповноважених або сторонніх осіб); сумнівна поведінка кур'єра або іншої особи, яка передає або використовує документ (нервозність, поспіх, байдужість до факту реєстрації документа, повільне виконання підпису у випадку використання банківської платіжної картки, відволікання уваги особи, яка приймає документ, на сторонні розмови тощо). Сліди використання підробленого документа як правило, містяться у пам'яті осіб, що приймали документ до використання, і відповідних реєстраційних журналах вхідної кореспонденції, документах (квитанціях, slips), що виготовлювалися в результаті використання документа, в записах відеокамер спостереження, якщо такі використовуються у місцях використання підробленого документа.

Способи використання підробленого документа можна класифікувати за: (1) шляхом передачі його змісту до відома зацікавленої особи; та (2) метою його використання.

Способи передачі неправдивого документа до відома зацікавленої особи можна поділити на дві групи: безпосередня передача і опосередкована передача документа. До безпосередньої передачі документа можна віднести такі дії, як демонстрація документа (наприклад, банківської платіжної картки) і особиста подача його у встановленому відповідними підприємствами чи установами порядку. Опосередкована передача документа полягає у його надсианні за допомогою кур'єра, поштою, факсом, електронною поштою чи в межах системи електронного документообігу або іншим шляхом, коли особа, що передає документ, не вступає у візуальний контакт із зацікавленою особою. Оскільки злочинам у сфері підприємництва завжди надається вигляд законної господарської діяльності, спосіб використання підробленого документа визначається тим шляхом, який притаманний для використання конкретного документа в певній господарській операції в межах діяльності конкретного суб'єкта господарювання.

Способи безпосереднього використання підробленого документа в залежності від мети його використання можна класифікувати шляхом виділення злочинних технологій збагачення, в механізмі вчинення яких підроблений документ відіграє провідну роль. Злочини у сфері підприємництва, в механізмі вчинення яких підробка документів та їх використання відіграють провідну роль, доцільно поділити на дві групи: 1) злочини, спрямовані на заволодіння чужим майном; 2) злочини, пов'язані з отриманням матеріальної вигоди в іншій формі.

Злочини, спрямовані на заволодіння чужим майном. До цієї групи належать: шахрайство (ст.190 КК), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст.191 КК).

Шахрайство. Способи шахрайства, що вчинюються шляхом використання підроблених документів, можна поділити на п'ять основних груп залежно від особливостей документообігу, який в свою чергу залежить від сфери вчинення шахрайства, особи потерпілого та виду документів, що використовуються: (1) шахрайство щодо суб'єктів підприємництва; (2) шахрайство стосовно фізичних осіб, які не займаються підприємництвом (звичайних громадян); (3) шахрайство щодо коштів державного бюджету, шляхом незаконного відшкодування ПДВ; (4) шахрайство з метою заволодіння кредитними коштами; (5) шахрайство з використанням банківських платіжних карток.

Шахрайство щодо суб'єктів підприємницької діяльності вчиняється керівниками комерційних структур, особами, які видають

себе за таких або звичайними громадянами шляхом використання наступних способів: укладання фіктивного правочину; неправдивого представництва; використання підроблених розрахункових документів; обману у сфері страхування. Фіктивний правочин у підприємстві в сучасних економічних умовах є досить поширеним явищем і використовується з різноманітними цілями – від прикриття незаконних господарських операцій до заволодіння чужим майном. Неправдиве представництво має місце тоді, коли шахрай видає себе за представника певного підприємства і отримує за підробленими (фіктивними) документами товар, з яким зникає. Підроблені розрахункові документи використовуються для заволодіння майном суб'єкта підприємницької діяльності або банків. При вчиненні шахрайства відносно страхових компаній підроблені документи використовуються для підтвердження настання страхового випадку (пожежа, нещасний випадок, дорожньо-транспортна пригода, смерть), а також для завищення суми оцінки завданої шкоди [8, с.15].

Шахрайство стосовно фізичних осіб, які не займаються підприємницькою діяльністю. Серед різновидів такого шахрайства можна назвати шахрайство з використанням статусу інвестиційної фірми і шахрайство на ринку надання послуг. Шахрайство з використанням статусу інвестиційної фірми полягає у заснуванні певної інвестиційної фірми (страхової компанії, довірчого товариства, пенсійного фонду тощо) з наступним обманним залученням грошей та їх присвоєнням. При цьому складаються різноманітні документи (договори, прибуткові касові ордери тощо). Шахрайство на ринку надання послуг набуло поширення у таких сферах, як туристичні послуги і послуги з працевлаштування населення. В таких випадках шахрайства клієнтам можуть демонструватися сертифікати, довідки про реєстрацію, ліцензії тощо, які не відповідають дійсності.

Шахрайство щодо коштів державного бюджету шляхом незаконного відшкодування ПДВ. В основі даного виду шахрайства лежить оформлення підроблених документів, які свідчать про право юридичної особи на повернення ПДВ, який ним начебто було сплачено при проведенні певної господарської операції.

Шахрайство з метою заволодіння кредитним коштом. Цей вид шахрайства пов'язаний, перш за все, зі злочинним отриманням кредитів та інших видів фінансової позики і має місце, коли до банку подається пакет відповідних документів, які не відповідають дійсності, з метою заволодіння коштами банку чи іншої кредитної установи [9, с.16; 10, с.47; 11, с.7–20; 12, с.74–95, 13].

Шахрайство з використанням банківських пластикових карток має наступні форми: 1) незаконне використання чужої (викраденої, загубленої і отриманої за чужими чи підробленими докумен-

тами) картки без внесення до неї будь-яких змін; 2) використання підробленої картки; 3) незаконне використання реквізитів банківської пластикової картки; 4) перевищення ліміту кредиту карткового рахунку (овердрафт).

Заволодіння чужим майном шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем вчиняється службовими або матеріально-відповідальними особами суб'єкта підприємницької діяльності. Характерною рисою цього виду злочину, яка зберігається з часів адміністративно-командної економіки, є внесення різноманітних змін до документів бухгалтерського і фінансового обліку та інших документів, або повне виготовлення (фальсифікація) фіктивних документів з метою маскуванню злочину, вчиненого службовою особою.

Злочини, пов'язані з отриманням матеріальної вигоди в іншій формі. До цієї групи злочинів, що вчинюються у підприємстві з використанням підроблених документів, належать фіктивне підприємництво (ст.205 КК), легалізація грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст.209 КК), ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ст.212 КК), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст.222 КК).

Фіктивне підприємництво (ст.205 КК) має об'єктивну сторону, яка включає, як правило, використання підроблених (фіктивних) документів, що посвідчують особу, і внесення підроблених відомостей до документів, які подаються до органів місцевого самоврядування для реєстрації і придбання суб'єктів підприємницької діяльності.

Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст.212 КК) з об'єктивної сторони також передбачає складання і використання фіктивних документів податкової звітності [14, с.46–48; 15; 16, с.20–24; 17, с.18–67; 18, с.82–83].

Шахрайство з фінансовими ресурсами (ст.222 КК), безумовно, також включає у свій механізм використання підроблених документів. Об'єктивна сторона цього злочину полягає в наданні громадянином-підприємцем або засновником чи власником суб'єкта підприємницької діяльності, а також службовою особою суб'єкта підприємництва, завідомо неправдивої інформації державним органам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг по податках.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст.209 КК) в багатьох випадках вчиняється виключно з використанням підроблених документів. Так, частина об'єктивної сторони цього злочину передбачає вчинення фінансової операції чи укладення правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення предикатного злочину, а також вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного по-

ходження коштів або майна, одержаних внаслідок предикатного злочину, чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джере-ла їх походження, місцезнаходження, переміщення.

У цій статті розглянуті найбільш поширені способи використан-ня підроблених документів в механізмі вчинення окремих злочинів у сфері підприємництва. Питання способів використання підроб-лених та інших, незаконно отриманих документів (викрадених, отриманих на чуже ім'я тощо), мають розглядатися в рамках окре-мих методик розслідування відповідних злочинів. Основна увага при цьому має приділятися ознакам способу використання непра-вдивого документа та його слідам. Спосіб використання неправди-вого документа також є обставиною, що підлягає обов'язковому встановленню і доказуванню під час досудового розслідування зло-чинів. Встановлення способу підробки і способу використання пі-дробленого документа при розслідуванні такого злочину, як шахрай-ство, дозволяє довести намір злочинця на вчинення злочину, а не на невиконання цивільно-правових зобов'язань. При розслідуванні службових розкрадань встановлення факту службового підроблен-ня і способу його вчинення дозволяє встановити особу, яка винна або причетна до розтрати привласнення або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем.

Список літератури: 1. Степанюк Р.Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства. Дис. ... канд. юрид. наук. НУВС. Х., 2004. 2. Ма-тусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х., 1999. 3. Ларьков А.Н. Расследование и предупреждение должностных преступлений. М., 1976. 4. Методика расследования хищений социалистического имущества. Вып.4. Ответств. ред. д-р юрид. наук, проф. В.Г. Танасевич. М., 1980. 5. Криминалистика: Учебник / Под. ред. Т.А. Седоаой, А.А. Эксархопуло. СПб., 2001. 6. Орлов Г.С. Расследование приписок и других искажений отчетности о выполнении планов. Иркутск, 1974. 7. Головіна В.П. Основи методики розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, з ви-користанням кредитно-банківської системи. Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2004. 8. Бланков А.А., Агременко В.Н. Понятие и особенности способов незаконного получения страховой выплаты // Российский следователь. 2002. №10. 9. Ларичев Е.В. Понятие, формы, функции и виды и предупреждение преступлений в кредитной сфере // Российский следователь. №5. 2003. 10. Ложкина Е. Криминалистическая характеристика незаконного получения кредита // Уголовное право. №4. 2001. 11. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та роз-слідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / Під ред. П.В. Коляди. ГСУ МВС України. К., 2001. 12. Бушан О.П. Кредитно-фінансове шахрай-ство та особливості його розслідування // Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованій злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні. Вип.7. Х., 2003. 13. Чернявський С.С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): Навч. посібник / За заг. ред. О.М. Джуки. К., 2003. 14. Ли-сенко В.В. Виявлення податковою міліцією ухилень від сплати податків. К., 2002. 15. Козлов В.А. Элементы криминалистической характеристики налоговых преступлений // Российский следователь. №2. 2003. 16. Тришкина Е.А. Расследование преступлений в сфере налогооб-ложения: Учеб. пособие. Волгоград, 2001. 17. Лысенко В.В. Расследование уклонений от уп-латы налогов: Дисс. ... канд. юрид. наук. Х., 1997. 18. Задорожний О. Криміналістична кла-сифікація способів ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів // Прокуратура, людина, держава. 2004. №8(38).

Надійшла до редакції 15.06.06